

Chirchiqning yuqori havzasida rekreatsion shaharlashuv va hududiy rivojlanish qonuniyatlari

Umarov Sanjar Zokir o'g'li

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti

“Arxitektura nazariyasi va tarixi. Arxitektura yodgorliklarini ta'mirlash va tiklash” ixtisosligi bo'yicha PhD mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Chirchiq daryosining yuqori havzasida kechayotgan rekreatsion shaharlashuv jarayonlari va ularning hududiy rivojlanishga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqotda tog'oldi va tog'li hududlarda dam olish, sayyohlik va xizmat ko'rsatish faoliyatining kuchayishi natijasida yuz berayotgan makoniy o'zgarishlar yoritilgan. Shuningdek, aholi joylashuvi, yo'l tarmoqlari, tabiiy landshaft va ekologik cheklovlarning shaharlashuv bilan bog'liq jihatlari ko'rib chiqilgan. Tezisdagi mazkur hudud uchun xos bo'lgan rivojlanish yo'nalishlari va asosiy qonuniyatlar umumlashtirilgan.

Kalit so'zlar: Chirchiq yuqori havzasi, rekreatsion shaharlashuv, Bo'stonliq tumani, hududiy rivojlanish, sayyohlik, dam olish hududlari, landshaft, ekologik cheklov, Chorvoq, rejalashtirish.

Asosiy matn

Chirchiqning yuqori havzasi Toshkent mintaqasining eng muhim va o'ziga xos hududlaridan biri hisoblanadi. Bu hudud, avvalo, tog'oldi va tog'li landshafti, suv manbalari, salqin iqlimi, dam olish uchun qulay tabiiy sharoiti hamda poytaxtga nisbatan yaqin joylashgani bilan ajralib turadi. Shu bois keyingi yillarda mazkur hududda dam olish, sayyohlik va xizmat ko'rsatish sohalari jadal rivojlanib, hududning vazifaviy tuzilishida sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda. Mazkur o'zgarishlarni faqat turizmning o'sishi yoki yangi obyektlar qurilishi bilan izohlash yetarli emas. Aslida bu jarayon hududning ichki makoniy tuzilishini, aholi joylashuv xususiyatini va tabiiy muhit bilan xo'jalik faoliyati o'rtasidagi nisbatni ham o'zgartirmoqda. Shu sababli yuqori havzada kuzatilayotgan holatni rekreatsion shaharlashuv deb baholash ilmiy jihatdan o'rinlidir.

Rekreatsion shaharlashuv, odatda, yirik shaharlarning bevosita kengayishi shaklida emas, balki dam olishga yo'naltirilgan hududlarda xizmat ko'rsatish, mavsumiy yashash, savdo va yo'l bo'yi faoliyatining ortishi orqali namoyon bo'ladi. Chirchiqning yuqori havzasida ham xuddi shu holat kuzatiladi. Chorvoq, Chimyon, Beldirsoy, Amirsoy, Xo'jakent va G'azalkent atrofidagi maskanlarda dam olish majmualari, mehmonxonalar, umumiy ovqatlanish shoxobchalari, xizmat ko'rsatish nuqtalari va mavsumiy foydalaniladigan uy-joylar ko'payib bermoqda. Natijada ayrim qishloq hududlari an'anaviy qiyofasini saqlab qolgan bo'lsa-da, ularning amaliy vazifasi o'zgarib, yarim shaharlashgan makonga aylanmoqda. Bu yerda shaharlashuv ko'p qavatli qurilish emas, balki makonning mazmuni almashishi orqali yuz bermoqda.

Hududdagi rivojlanishning yana bir muhim jihati shundaki, shaharlashuv asosan ma'lum yo'nalishlar bo'ylab sodir bo'lmoqda. Ayniqsa, yo'l bo'ylarida, suvga yaqin hududlarda va dam olish markazlari atrofida makoniy faollik kuchliroq seziladi. Bunga sabab shuki, transport qulayligi, landshaft jozibadorligi va tabiiy sharoitning ma'qulligi aynan shu joylarda yuqoriroq. Shu tariqa yuqori havzada shaharlashuv uzluksiz va bir tekis emas, balki tugunli, tarqoq va yo'nalishli shaklda kechadi. Bu esa mazkur hududni tekislikdagi odatiy shaharlashuv jarayonlaridan farqlaydi.

Biroq rekreatsion shaharlashuvning ijobiy tomonlari bilan birga, uning murakkab va ehtiyotkorlik talab qiladigan jihatlari ham bor. Tog'oldi hududlarda har qanday yangi o'zlashtirish tabiiy muhitga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yo'llarning kengayishi, xizmat ko'rsatish nuqtalarining ko'payishi, suv bo'ylaridagi faoliyatning ortishi, dam olish maskanlari sonining oshishi landshaftning tabiiy yaxlitligini susaytirishi mumkin. Ayrim hollarda bu yerning yemirilishi, tabiiy qoplamning qisqarishi, suv muhofazasi bilan bog'liq muammolar, transport yuklamasining ortishi va chiqindilar hajmining ko'payishiga olib keladi. Shu bois yuqori havzada rekreatsion rivojlanish masalasini tabiatdan ajratgan holda ko'rib bo'lmaydi.

Mazkur hududdagi shaharlashuvning muhim xususiyatlaridan biri shundaki, u doimiy aholi soni bilangina belgilanmaydi. Dam olish kunlari, mavsumiy sayyohlik davrlarida va yirik hordiq mavsumlarida hududdagi haqiqiy yuklama odatdagi kunlarga qaraganda bir necha baravar ortadi. Demak, yuqori havzada mavjud o'zgarishlarni baholashda faqat doimiy aholi soniga tayangan holda xulosa chiqarish yetarli emas. Bu yerda mavsumiy foydalanish, vaqtinchalik yashash, transport qatnovi va xizmat ko'rsatish hajmi ham muhim mezon hisoblanadi. Bunday yondashuv hududning haqiqiy holatini to'g'riroq tushunishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari asosida aytish mumkinki, Chirchiqning yuqori havzasida rekreatsion shaharlashuvning bir necha asosiy qonuniyatlari mavjud. Birinchidan, rivojlanish ko'proq yo'l bo'ylari va qulay kirish nuqtalarida kuchayadi. Ikkinchidan, suvga yaqin hududlar dam olish va xizmat ko'rsatish faoliyati uchun eng jozibador maydonlarga aylanadi. Uchinchidan, qishloq hududlari asta-sekin xizmat ko'rsatish va mavsumiy yashash bilan bog'liq yangi vazifalarni o'zlashtiradi. To'rtinchidan, shaharlashuv bu yerda tarqoq bo'lsa-da, landshaftga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Beshinchidan, yuqori havzada rivojlanish va ekologik muhofaza doimo bir-biri bilan muvozanatda olib borilishi lozim bo'lgan ikki asosiy yo'nalishdir.

Xulosa qilib aytganda, Chirchiqning yuqori havzasida rekreatsion shaharlashuv hududiy rivojlanishning muhim shakliga aylangan. Ushbu jarayon hududning iqtisodiy jozibadorligini oshirmoqda, xizmat ko'rsatish sohalarini kengaytirmoqda va yangi hududiy imkoniyatlarni yuzaga chiqarmoqda. Biroq ayni paytda u tabiiy landshaftga tushayotgan bosimni ham kuchaytirmoqda. Shu sababli mazkur hududda kelgusidagi rivojlanish ilmiy asoslangan rejalashtirish, ekologik cheklolarga qat'iy rioya qilish va tabiiy muhitni asrash tamoyillari asosida olib borilishi zarur. Faqat shundagina yuqori havzaning rekreatsion salohiyati saqlab qolinadi va u barqaror rivojlanish hududiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chirchiq havzasi va uning tabiiy-geografik xususiyatlariga oid ilmiy manbalar.

2. Bo'stonliq tumani va unga tutash hududlarning demografik hamda hududiy rivojlanishiga oid materiallar.
3. Tog'oldi hududlarda sayyohlik va dam olish faoliyatining rivojlanishiga bag'ishlangan tadqiqotlar.
4. Hududiy rejalashtirish va ekologik muhofaza masalalariga oid ilmiy adabiyotlar.